

GRID

Intern faglig debat på Kunstakademiets Arkitektskole, Afd 6

Einig zu sein ist göttlich und gut; woher ist die Sucht denn
Unter den Menschen, daß nur Eines und Einer nur sei?
HÖLDERLIN

N° 68 november 2004

Theodor Wiesengrund Adorno (1903-1969):

**„Det Naturskønne“ i "Ästhetische Theorie",
Suhrkamp Verlag, Frankfurt a/M 1970 (udg. posthumt (T));
findes både en engelsk og en norsk (N) udgave for de ikke-germanofile)**

Følgesedler til foredrag på afd.6. på Holmen,
Fredag d. 12. november 2004, v. Steen Nepper Larsen om

*"Det at forklare involverer, enten man vil det eller ej, at man fører
det nye og ukendte tilbage til det bekendte, selvom det bedste ved
værkerne stritter imod dette."*

Theodor W. **Adorno**: "Ästhetische Theorie", T/521 & N/605)

*"Kunsten er anskuelse af det, der ikke kan
anskues, begrebslignende uden begreb."
(T/148 & N/174)*

*"Som i musikken viser det skønne i naturen sig
i et glimt, for straks at forsvinde ved forsøget
på at gøre det nagelfast."
(T/113 & N/133)*

*"I en verden uden fortryllelse er det, uden at den vil indrømme det,
en skandale at kunsten faktisk findes, eftersom den efterligner den
magi, verden ikke tåler."
(T/93 & N/110)*

LIDT OM VÆRKET

Anslaget om kunsten, a. D. 1960-1969: En selvfølgelig mangel på selvfølgelighed

& livet, tænkningen og tolkningen i en åben uendelighed
Filosofi er ikke-referérbar, hvis den er noget værd; ellers er den overflødig
Citationslysten er stor hos undertegnede; uimodståelig, dragende, anmassende, magnetiserende
Kunstens brod og det radikalt moderne ("det andet") (T/57f, N/66f & T/53, N/63)
Altid normativitet (T/392, N/452)
Det endnu-ikke værende og kontrafaktiske (T/12, N/14); mere end det, der findes (T/127, N/150)
Ureglementerede erfaringer ("at evne at fornemme mere ved tingene, end de er...." (N/143))
Kunsten som ikke-begrebsligt sprog & det intentionsløst sande (N/142)
Rystelse (det sublime) og brod (kritik) (T/364, N/422.423)
Hvis man vil besidde øjeblikket, har man allerede mistet det (Adorno: MM, Afo.72/s.84)
Kan begreber be-gribe det, vi gribes af?
Det posthume værk – ufærdigt...redigeret færdigt af andre.
Et meget mundtligt værk (dikteret og i proces)

Kunsten fælder ingen domme, men er (heller) ikke absolut fri eller forsonet
"Ist das denn alles"? (at redde metafysikken)
De to Adorno-breve (fra s.627 i den norske)
Begyndelsesløshed – "dass es philosophisch nichts ‚Erstes‘ gibt...." (Äth, S.541; do **Angehrn**); således kan DNS
ikke fikseres i et invariant begreb (latterligt, DNS, 61)
Det koncentriske, at tænke i konstellationer, i rækker af delkomplekser ("montieren"; se **Schanz** s.113)
Hver sætning lige langt fra midten (ingen traditionel afhandling/opbygning/hjælp/ definitionssamling....). Det
referérbare og det alment kommunikable er som sagt overflødigt.
Paratakse som ideal (de frisatte 12 toner)
Væk fra de falske hypostaseringer – der må tænkes i spændinger (erkendelsesdialektisk)
Kunsten og filosofien har brug for hinanden (T/113, N/133) & (T/152, N/179)
Mellem substans og subjektivitet – mellem materiale, værk og interpretation
Begrebsliggørelseskamp: rationaliseringen er endnu ikke rationel
Indholdet presser formen frem – både for kunsten og for filosofien om den (de har brug for hinanden – den
første kan ikke tænke; den anden ikke sanse): DSN, s.64m

HVORFOR LÆSE DETTE KAPITEL I DETTE VÆRK PÅ DENNE AFDELING?

Natur er et af de mest komplicerede og omdiskuterede begreber (vi har).

Kan I skrive under på denne definition?

"Natur (latin): en medfødt eller oprindelig egenskab.
konstitution, væsen, sindelag; et lands eller en egns
fysiske grundforhold; hvad der eksisterer eller er
opstået uden menneskelige indblanding (modsat
kultur og kunst); tilværelsens lovbundethed eller
orden."

Lademanns Leksikon, b.13, Kbh. 1972-81

Det prekære forhold: Natur – kultur; det givne og det konstruerede; det "oprindelige" og det tilføjede. At
gennemtænke den såkaldt "tredje natur" – de manifesterede bio-nik-idéer på Biennalen i Venedig 2004 – som et
æstetisk-erfaringsmæssigt forhold og ikke kun som et teknisk.
Fakse kalkbrud. Et åbent sår? En transformation. En professionel "legeplads"?
Omgangen med kultur-naturen; den råstoftømte natur og videre med det naturskønne ("konstrueret" for/til de
kommende beboere og brugere).
Det naturskønne findes derude som noget, der ikke bare er et landskab og ikke bare er noget potentielt nyttigt;
naturen drager og pirrer til *kontemplation* (desinteresseret dvælen, nyden), *korrespondens* (eksistentielt

vedkommende sanseforbundethed, stemthed) og *forestillet* (tegn, billede eller værk som mellemform mellem natur "an sich" og betragtet natur) – jvnf. **Seel, Steffensen og Oustrup**.
Og ikke mindst bydes der på mulighed for at tilegne sig en klassiker.

EKSKURS OM HEGELS KRITIK AF DET NATURSKØNNE – DET MENNESKELIGE SOM ET "GEISTIGE TIERREICH" & OM ADORNOS REDNING AF DET NATURSKØNNE

Hegels (1770-1831) æstetik (forfattet i første fjerdedel af 1800-tallet) drejede sig ikke om en sansernes videnskab, men om kunstfilosofi, om den skønne kunsts filosofiske bidrag til tænkningen (som for den filosofiske æstetiks grundlægger Baumgarten). Kunstværket er ikke et naturprodukt; men skabt af menneskelig virksomhed. Det er mere eller mindre trukket ud af det sanseliges felt, og det har et "Zweck in sich". Det sanselige åndeliggøres med kunsten.

Det naturskønne er ikke gennemtrængt af Geist. Mennesket skal vride og tænke sig fri af naturen og lære at "føle sig hjemme i sine verdslige omgivelser." Men da kunstværket er sanselig anskuelse og dermed erkendelse, placeres det i formidlingens centrum, i en midte mellem verden og ånd. Hegel ønsker at afsløre, at al umiddelbarhed allerede selv er noget, der er formidlet (jvnf. senere hen Adorno). På et tidspunkt bliver kunsten overflødig, og den klare filosofi som videnskab kan tage over og se alting klart. Hverken naturen eller kunsten kan i længden forstyrre eller korrigere menneskets selvudfoldelse, hvis det står til Hegel. Kunsten må forstås som de måder, hvorpå den absolutte ånds historisk manifesterer sig. Ånden indbefatter både den endelige-menneskelige ånd og dennes frihed og den guddommelige åndskraft nedlagt i mennesket. Respekten for det religiøses uudgrundelighed viser sig alligevel (også) hos "hypermodernisten", når han skriver, at det er umuligt for mennesket adækvat at fremstille Gud gennem et sanseligt og anskueligt kunstneriske materiale (se også **Kröners** Lexikon, Stuttgart 1988, s.787).

Ifølge Hegel må kunsten må forstås som de måder, hvorpå den absolutte ånds historisk manifesterer sig. Kunsten arbejder lige som religionen for sin egen afskaffelse. Åndsteleologisk historiefilosofi på de største idealistiske emancipationsklinger.

Adorno skriver, at Hegel ringeagter det naturskønne (DNS, 56n) – og fremhæver idéen som det sande (DNS, 66m) & den subjektivistiske følelses vilkårlighed (67ø). Kun DNS *for os* – ikke som det, der er til for noget andet (DNS, 67ø). Se også videre i N/470f). DNS er kun virkeligt for Hegel i sin undergang, fremhæver Adorno (68m). Hegel ofrer DNS til fordel for den subjektive ånd (69ø). DNS udslettes (68n). Alt dykkes ned og ind i subjektets identitetsfære (69). Der er ikke blot tale om en romantisk modtale; der er langt mere på spil hos & for Adorno.

ADORNO SOM ANLEDNING

Ikke-intentionalitet (DNS, 71) – naturforsoning (DNS, 53) – redningslyst (DNS, s.54 n)

Endnu-ikke (DNS – s.54n); det "endnu ikke værende, det mulige" (DNS, 65) – at værne om det sprogløse (N/353) og det ikke-identiske: Også en evne til at gøre ureglementerede erfaringer ("at evne at fornemme mere ved tingene, end de er...", N/567).

En værdifri æstetik er nonsens – ethvert værk siger: "Er jeg ikke god nok?" (N451-452). At kunne negere den egne medbragte smag/konvention; at kunne arbejde med værkets modstand; ikke kun at ville pænheden/harmonien

Det tavse værk – gennemstruktureret og tæt på naturen; kunsten som ikke-begrebsligt sprog (DNS, 70n)

Mellem substans og subjektivitet – ingen dialektikfri zone for en selv-konstituerende førstebegyndelse (DNS, 52)

Mellem nostalgi (tab) og antropocentrisk, fremskridtsorienteret selvglæde (DNS, s.52m+n)

Ikke-vold og historisk erindring (DNS 54, 54)

DNS eksisterede ikke, da mennesket var prisgivet naturen (55) – erfaring skal der til

Det naturgivne og det historiske spiller sammen (DNS, 62)

Ikke nok med sentimentalitet og fredede parkanlæg (DNS, 55)

Begrebsliggørelseskamp: rationaliseringen er endnu ikke rationel (DNS, s.54n)

At lytte til klagerne fra kulturlandskabet (DNS, 55ø) – at sansе anderledes i en anden takt

Bemærk: Tidsflash (nutid, 54n) og fortidshistorie i ét (naturlang før samfundstvang, 55 ø) v)

Det naturskønne rører ved et sår (s.51): DNS forsvandt og mennesket blev "frit"; DNS blev glemt

At søge at sammentænke det kunst- og naturskønne (56ø) – til at fange dobbeltheden i fuglesangen; til at løsgøre værkets fra subjektet

DNS som "totalt formidlet" (58) og som "ideologi" (59) – en deformeret erfaring
Negativitet som vej (58) & som redning
At føle naturen – kommerciel omsættelighed (59)
Sprogets vold og uforstand (60) – en nøgle – menneskets opgave (som hos Benjamin)
Nødvendigheden af "bevidsthedens koncentration" (60 – den kan også være reddende, 67m) og "begrebets arbejde" ("Negative Dialektik") – barndom, ja – men ikke nok (61)
Mere end det menneskelige må tale ud af DNS, 62
Ikke repræsentation, men drama (62n)
DNS – holdt tilbage (63ø)
Massificeret bortfald – som dannelse (63n)
At komme væk fra kitschen (64) – det ubestemmelige; det usigelige i naturens sprog (65ø)
DNS – spor af ikke-identitet (65ø)

Kort sagt: Adorno er en anledning til selv at filosofere (videre): at gøre erfaringer med det & at lade sig tiltale/inficere/møde/anfægte af det. Adorno er en invitation til opmærksomt nærvær.
Bevidsthedens koncentration & begrebets arbejde (at tænke med kunst; ikke kun "om/over" kunst
Faren for ideologisering og "Kommerz" & for et refleksagtigt melankolsk-nostalgisk, hjemløst- modernitetskritisk brøl
Bemærk: Det naturskønnet bestemmes vel som kunsten som på én gang autonom og som fait social – i en knibtang (N19)

HVORFOR "ÄsTh" – HVORFOR ET SÅ LANGT, VANSKELIGT, NÆRMEST HERMETISK LUKKET VÆRK?

Et hovedværk i den filosofiske æstetiks historie; ja et uomgængeligt, men et utraditionelt værk
Som æstetisk teori er det selv (et) æstetisk (værk; form og indhold viser hen til hinanden)
"Rätselhaft" - kan det overhovedet læses og forstås?
Mistillid til den almene kommunikerbarhed & til rationalitetens krav om transparens
Tæt på grundproblemer inden for æstetiske fag (form/indhold; skøn/hæslig; natur/kultur; subjekt/objekt - "binaritetsskåret"): funktionalisme = saglighed = nytte = sand (ikke nok)
Eksplicit tilstedeværelse af arkitektur (Loos), maleri, musik (Beethoven, Berg, Schönberg, Stravinskij) og litteratur (Brecht, Lukacs, Baudelaire, Kafka, Proust, Benjamin etc.)

MULIGE KRITIKKER AF VÆRKET

- Anke Thyen (foredrag, april 2003 i Kbh.): førkritisk antropologi; hypotiserer en naturalisme (en første-natur); usystematisk og ulogisk sprogbrug; tænker ikke det sociale; ser ikke på integration som andet end negativt; negativt-totaliserende civilisationskritik; ser byttelogik og ækvivalentbytte overalt; den monologiske ener-etik som redning (ingen social solidaritet) eller tiltro til den sociale kommunikation
- Bubner (1989): teorien er selv blevet for æstetisk (ønsker mere analytisk ædruelighed)
- Habermas: overpotenserer kunstens felt og gør den ikke til kommunikabilitet eller til noget, der blot er i en subjektiv verden; sammenfletter uretmæssigt myte og ratio & logik og retorik; for lidt tiltro til argumentation og kommunikation; Adorno mener, at det Moderne er en æstetisk-normativ kategori og ikke "bare" en epokalitetsbestemmelse
- Er/var ÄsTh tidsbundet & Adorno en avantgarde- og modernitetsteoretiker fra et forgangent årtusinde; har refleksionerne ultimo 60'erne haft deres tid?
- Er hans naturbegreb (og tankerne om det naturskønne) for romantiserende, essentialistiske og a-historiske; kompenserende (et positivt spejlbillede af alt, det, han ikke brød sig om)?
- Kunstens mundanisering; den(s) pragmatisk-musealt-integrerede-allestedsnærværenhed....?

* * * * *

Ganske få litteraturreferencer (tilbud til hengivne læseheste)

Theodor W. **Adorno**:

- "Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben" (1951), i: Gesammelte Schriften (GS) Band 4, Darmstadt 1998. (Dansk oversættelse: „Minima Moralia. Refleksioner fra det beskadigede liv“, Kbh. 2003 v. Nina Lautrup-Lansen og Arno Victor Nielsen; anm. af SNL i Filosofi nr.4/2003, s.72-75)

- „Negative Dialektik“, Frankfurt a/M 1982 (1966)

- "Ästhetische Theorie" (1970), i: GS Band 7, Darmstadt 1998. (På nær afsnittet "Det naturskønne" – *dagens tekst* - der er at finde i Jørgen Dehs' oversættelse i den af Dehs redigerede: "Æstetiske teorier. En antologi", Odense 1998 (1995), er Äs. Th. ikke oversat til dansk. Norsk oversættelse: „Estetisk teori“, Trondheim 1999, v. Arild Linneberg.

- „Funktionalismus heute“ (1957) i „Ohne Leitbild“ i „Kulturkritik und Gesellschaft I“, i: GS Band 10.1, Darmstadt 1998. Oprindeligt afholdt som jubilæumstale i forbindelse med *Deutsche Werkbunds* 50 årsdag i 1957. (Dansk oversættelse „Funktionalisme i dag“ i tidsskriftet Slagmark nr. 27, Århus 1997, ved Steen Langballe Nielsen)

Theodor W. **Adorno** & Max **Horkheimer**: "Dialektik der Aufklärung" (1944, 1947), i: GS Band 3, 1998. (Dansk oversættelse: „Oplysningens dialektik, Filosofiske fragmenter“, Kbh. 1995 v. Per Øhrgaard)

Emil **Angehrn**: "Der endlose Streit", i U. J. **Wenzel** (Hrsg.): "Vom Ersten und Letzten. Positionen der Metaphysik in der Gegenwartsphilosophie", Frankfurt am Main 1998

Stig **Brøgger** & Otto **Pedersen** (red.): "Kunst og filosofi i det 20. århundrede", Kbh. 2002

Rüdiger **Bubner**: "Ästhetische Erfahrung", Frankfurt a/M 1989

Jørgen **Dehs** (red.): "Æstetiske teorier", Odense 1998 (1995, 1984)

Poul **Ferland**: "Det identiske ophævelse i Adornos negative dialektik. Rekonstruktivt og kritisk forsøg på remodernisering af hans tænkning", Århus 2002

Jürgen **Habermas**: "Der philosophische Diskurs der Moderne", Frankfurt a/M 1985

Jimmy Zander **Hagen**: "Filosofisk æstetik. Indføringer og tekster", Kbh. 2002

G.W.F. **Hegel**: "Vorlesungen über die Ästhetik", Frankfurt a/m 1986 (afholdt 1817-1818f)

Dorthe **Jørgensen**: "Skønhedens metamorfose. De æstetiske idéers historie", Odense 2001 (anm. af SNL i tidsskriftet Filosofi nr.3/sept. 2001)

Kröner: "Lexikon der philosophischen Werke", Stuttgart 1988 (artikel om ÄsTh).

Steen Nepper **Larsen**: "Genlæsning af 'Oplysningens dialektik'", i Humanistisk Årbog nr.1, RUC 1985

Steen Nepper **Larsen**: "En fortolkende opdagelsesrejse i Münchhausens sumpe. Tre essays om kritisk normativitet. J. Habermas, F. Nietzsche og Th. W. Adorno som

anledning", RUC 1987 (Institut for Historie og Samfundsforhold,

Skriftserie nr. XV; kan lånes på RUCs bibliotek)

Steen Nepper **Larsen**: "Sproget er alles og ingens. Erkendelse og spekulation", Århus 1995

Steen Nepper **Larsen**: "Filosofi og lyrik. Lighed og forskelle", i Neal A. Conrad (m.fl., red.): "Perspektiver i nyere dansk litteratur", Kbh. 1997

Steen Nepper **Larsen**: "Ikke-transparente tanker. Otte refleksioner over Adornos aforisme 'Huller'", i tidsskriftet Kritik nr.165, Kbh. 2003"

Steen Nepper **Larsen**: „Theodor Wiesengrund Adorno og det arkitektoniske“ (in print), i Carsten Thau & Carsten Juel-Christiansen (red.): „Filosofi for arkitekter“, Holmen 2004 (2005?)

Steen Nepper **Larsen**: "Frankfurterskolen", i Synsfeltet på DR P1, d..23. og 26.10.2004.

Kan høres på nettet via www.dr.dk/synsfeltet

Burkhardt **Lindner** & W. Martin **Lüdke** (Hrsg.): "Materialien zur ästhetischen Theorie

Th.W.Adornos Konstruktion der Moderne", Frankfurt a/M 1980

Adolf **Loos**: "Ornament og forbrydelse" (1908), i tidsskriftet *Slagmark* nr. 27, Århus 1997.
(Fremlagt for *Akademischer Verband für Literatur und Musik* i Wien i 1910. Oversat af Peter K. Westergaard)

Poul **Lübcke** (red.): "Politiken filosofi leksikon", Kbh. 1988 (1983)

Poul **Lübcke** (red.): "Vor tids filosofi. Engagement og forståelse", Kbh. 1991 (1982)

Liv **Oustrup**: "Naturforståelse og natursyn i historisk perspektiv" i Jette Hansen-Møller (red.): "Mening med landskab. En antologi om natursyn", Kbh. 2004 (den artikel tager vi op senere!)

Henrik **Oxvig**: "Om arkitektur som filosofi, videnskab og kunst", i tidsskriftet *Slagmark* nr. 27, Århus 1997

Sverre **Raffnsøe**: "Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed", Kbh. 1998

Birgitte **Rahbek** (red.): "Når mennesket undrer sig. Vestlige tanker gennem 2500 år"; Viby 1995

Jan **Rosiek**: "Maintaining the Sublime. Heidegger and Adorno", Bern (etc.) 2000

Hans-Jørgen **Schanz**: "Forandring og balance. Refleksioner over metafysik og modernitet", Århus 1990

Thomas E. **Schmidt**: „Mit der Rasierklinge ins Auge“, i *Die Zeit*, 12.2.2004, S.37

Martin **Seel**: "Ästhetik des Erscheinens", Frankfurt a/M 2003

Esben **Steffensen**: "Naturæstetik og filosofisk hermeneutik", Ph.d.-afhandling, Odense Universitet 1998

Poul Erik **Tøjner**: "Poetik - at tænke med kunst", Kbh. 1989 (anm. af SNL i RUC-nyt nr. 13/1990)

* * * * *

* PS: Via **Larsen** (SNL, 1997, s.263-270) vil du kunne finde meget mere bibliografisk stof. Det samme gælder, hvis du vælger at konsultere en række filosofiske leksika som f.eks. *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (opslaget om "Ästhetik"). Om dette fremragende leksikon, se mit interview med red. Tilman Borsche i tidsskriftet *Asterisk* nr.14, DPU, Kbh. 2003, under overskriften: "At kende det nyes forældre" (gratis erhverveligt via asterisk@dpiu.dk).

Glædende mig til at afholde foredraget, *Espergærde, d.10. nov. 2004*

& med venlig hilsen, **Steen Nepper Larsen**

E-mail: ida-steen@mobilixnet.dk

* * * * *

Jo større ordene er, desto større er risikoen for, at det falske sniger sig ind i dem.

Ernst **Bloch**, tysk filosof, 1885-1977

Man kann die Sprache mit Holzkohle vergleichen, denn sie brennt nur, weil sie schon gebrannt hat, aber um etwas anderes zu sein als kalte Kohle, muss sie ständig von neuem entzündet werden.

Peter **Sloterdijk**: „Zur Welt kommen – Zur Sprache kommen“, Frankfurt a/M 1988, S.152.

Kunst ist Schock. Schmerz, Verweigerung. Die Erwartungen des Staates, der sie fördert, kann sie nur enttäuschen. Sie dient nicht der Gesellschaft, sondern nur sich selbst.

Thomas E. **Schmidt** i Die Zeit, februar 2004

Das Kunstwerk...offenbart seinen Betrachters, daß die Wirklichkeit reicher ist als alle Erscheinungen, die wir in der Sprache begrifflichen Erkennens fixieren können...es betont, daß die Wirklichkeit nicht allein als eine Ansammlung von Tatsachen gegeben ist.

Martin **Seel**: "Ästhetik des Erscheinens",
Frankfurt a/M 2003, S.36-37